

Олени Теліги, 2001. 6. Кравчук М. Збройні сили Української Народної Республіки // *Право України*. – 1998. – № 7. 7. ЦДАВО України. – Ф. 1076. Оп.1. Спр. 8. 8. Кравчук М. Збройні Сили Української Народної Республіки // *Право України*. – 1998. – № 7. 9. Там само. 10. ЦДАВО України. – Ф. 1078 – с. Оп. 3. Спр. 98. 11. Там само. 12. Прохода В. Уваги до праці д-ра Матвія Стахова “Україна в добі Директорії УНР” // *Український історик*. – 1967. – № 1 – 2. 13. ЦДАВО України. – Ф. 1078- с.-Оп.3. Спр.98. 14. Кравчук М. Збройні Сили Української Народної Республіки. – 1998. – № 7. 15. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. – К., 2001. 16. ЦДАВО України. – Ф. 1078 с.Оп.3. Спр.98. 17. Там само. – Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 4. 18. Там само. – Ф. 1078. Оп. 1. Спр. 4. 19. Там само. – Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 15. 20. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Т. 3. – К., 1999. 21. Мироненко О. Військово-польові суди Директорії // *Українське державотворення. Словник-довідник*. – К., 1997. 22. Там само. 23. ЦДАВО України. – Ф. 1078 Оп. 1. Спр. 80. 24. Там само. – Ф. 1078, Оп.1. Спр. 97. 25. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. 26. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп.4. Спр. 1. 27. Там само. – Ф. 1078. Оп. 4. Спр. 15. 28. Романюк А. Українська Чорноморська Фльота в 1918 – 1919 // *Літопис Червоної Калини*. – Львів, 1932. – Ч. 4. 29. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958. 30. Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій 1917 – 1921. – Т. 1. – Прага, 1994. 31. Там само. 32. Яцюк М.В. Військово-політична діяльність Директорії УНР (1918 – 1920). Автореф. дис... канд. іст. наук. – Харків, 2000. 33. ЦДАВО України. – Ф. 1078. Оп.4. Спр. 1. 34. Муштровий статут піхоти. – /Б.М./ Вид. Відділу навчання військ головного упр. штабу, 1919. 35. Статут залогової служби. – Львів: Вид. Управи навчання війська генерального штабу, 1921. 36. Яцюк М.В. Військово-політична діяльність Директорії УНР (1918 – 1920). – Харків, 2000. 37. ЦДАВО України. – Ф. 1078. Оп.4. Спр.1. 38. Сідак В. Національні спецслужби в період Української революції 1917 – 1921 рр. (невідомі сторінки історії). – К., 1998. 39. Темко Г.Д. Основи формування системи виховання воїна в Україні у період утвердження державності (світоглядно-філософський аналіз). – К., 1997.

І.Г. Шандрівський

БОЙОВІ ДІЇ АРМІЇ УНР НА ПОДІЛЛІ У 1919 – 1920 рр.: ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ МИКОЛИ КАПУСТЯНСЬКОГО

© Шандрівський І.Г., 2003

Аналізуються історико-мемуарні праці члена українського військово-історичного товариства, генерал-полковника Миколи Капустянського (1880 – 1969) про бойові дії Армії Української Народної Республіки проти більшовицького війська на Поділлі у 1919 – 1920 рр.

The article researches the historic-memoir works that were written by Colonel-General Mikola Kapustiansky, a member of the Ukrainian military-historical community. These works expose the combat actions of the Army of the Ukrainian People Republic against the Bolshevik troops in Podillja region from 1919 to 1920.

Національно-демократична революція 1917 – 1921 рр. та героїчна збройна боротьба за державну незалежність і соборність України викликали зацікавлення і продовжують привертати увагу вітчизняних і зарубіжних істориків і взагалі нашого суспільства. Її історичне значення для українського народу переоцінити неможливо. “Революційні роки

1917 – 1921 будуть навіки вписані в історію українського народу, як початок нової епохи, нового життя, – наголошував Ісаак Мазепа. – В огні революційної бурі з аморфної і майже етнографічної маси створилася українська нація” [1, с. 119]. Відтак її історіографія, започаткована і розвинута істориками і дослідниками української еміграції у міжвоєнні роки, досить потужна і різноманітна за своїми формами і змістом, а також авторським електоратом. Чималий науковий доробок вносять у проблему сучасні вітчизняні історики, перш за все в останнє десятиліття.

Загальний аналіз науково-історичних праць кінця ХХ ст. свідчить про те, що вони стосуються здебільшого одного напрямку – державотворчого – і обмежують завдання визвольних змагань створенням органів влади і управління національної держави. Значно менший доробок зі сфери військової історії революційної доби. Звертає на себе увагу нерівномірність інтересу дослідників і, відповідно, ступінь вивченості військового будівництва та бойових дій української армії на різних етапах української державності. Найбільше робіт присвячено періоду Центральної Ради – 1917 – 1918 рр. Згадаємо головні з них за авторством істориків Л. Дещинського, В. Верстюка, В. Голубка, Я. Тинченка, Л. Гарчевої, О. Щусь. Суттєво бракує комплексних досліджень з історії Армії УНР та збройних сил Гетьманату.

Особливо занедбаною ділянкою історіографії національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. залишається відтворення особистого внеску в Українську революцію визначних політичних діячів і воєначальників, процес формування і становлення військової еліти українських збройних формацій центральної Ради, Гетьманату, Директорії. “Історія війн свідчить, що ні одна армія, як би не була добре озброєна і вишколена, – зауважує львівський історик К. Науменко, – не може перемогти без досвідчених воєначальників і полководців. Її лице завжди визначають генералітет і офіцерський корпус – становий хребет війська, який концентрує і втілює в собі історичний військовий досвід, національні військові традиції, зберігає спадкоємність поколінь” [2, с. 217].

Серед величезної кількості воєнно-історичних та мемуарно-аналітичних праць як української еміграції, так і вітчизняних дослідників поки що немає спеціальних монографій, присвячених окремим військовим діячам доби Української революції. Але ж, як писала Ліна Костенко щодо вікової боротьби України за свою свободу і незалежність, “були боги у нас і були герої” (“Маруся Чурай”). Спроби деяких науковців порушити цю проблему не дістали підтримки Міністерства оборони України. Видані у середині 1990-х років біографічний довідник “Генералітет українських визвольних змагань” С. Колянчука, М. Литвина та К. Науменка і “Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917 – 1919-і роки” Я. Тинченка залишаються чи не єдиними бібліографічними працями з цієї проблематики. Втім, безперечно, вони її не вичерпують.

Українські визвольні змагання 1917 – 1920 рр., що велися також і на подільській землі, залишили глибокий слід у пам’яті наших співвітчизників. Зберегти її впродовж десятиліть бездержавності в умовах польської окупації та більшовицького режиму вдалося завдяки потужній творчій спадщині військових істориків із загалу українського зарубіжжя. Саме вони, потрапивши після поразки визвольних змагань за межі України, створили історіографію Української революції. Одним з них був генерал-полковник Армії Української Народної Республіки Микола Капустянський.

Виходячи з наукового і суспільно-політичного значення становлення української біографістики, враховуючи недостатній рівень вивчення життєдіяльності національної

військової еліти, автор поставив за мету висвітлити і проаналізувати деякі маловідомі науково-історичні праці одного із когорти українських бойових генералів, а також політичного діяча УНР та непересічного історика Миколи Олександровича Капустянського, а саме, його бачення і характеристику перебігу подій та бойових дій Армії УНР на Поділлі у 1919 – 1920 рр., безпосереднім учасником яких він був.

Він народився 6 лютого 1880 р. на Катеринославщині (тепер Дніпропетровська обл.) у сім'ї православного священика. Закінчив духовну семінарію, але обрав кар'єру військовика. Після закінчення Одеського юнкерського піхотного училища брав участь у російсько-японській війні 1904 – 1905 рр. Згодом успішно закінчив Миколаївську академію Генерального штабу в Петербурзі, викладав у юнкерському училищі. В роки першої світової війни займав високі штабні посади на фронті, підвищений у ранзі до полковника.

Після падіння царату й утворення Центральної Ради полковник Капустянський домігся з Прибалтики в Україну, служив в українізованому корпусі генерала П. Скоропадського. Брав активну участь у розбудові національного війська та бойових діях за незалежність України, був причетним до проведення блискучих наступів на Київ та Одесу влітку 1919 р. [5].

Коли восени 1920 р. Армія УНР вимушено відступила в Польщу, де її було інтерновано й розміщено в таборах, генерал М. Капустянський одним з перших військовиків високого рангу усвідомив важливість висвітлення подій Української революції. Вже 1921 р. у Львові вийшла перша частина його воєнно-історичної праці “Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році”. Він став одним з фундаторів заснованого у розпалі боїв з більшовицькими військами 1920 р. унікального Українського воєнно-історичного товариства, яке об'єднало у своїх рядах потужні творчі сили українського зарубіжжя і плідно працювало у міжвоєнні часи [6].

Аналіз творчої спадщини талановитого військового історика свідчить про те, що значна частина його праць присвячена історії визвольних змагань, проблемам національних збройних сил і державності. До цього його спонукали особиста участь у військовому будівництві, збройній боротьбі за незалежність Батьківщини, усвідомлення необхідності глибоко осмислити події Української революції та залишити майбутнім поколінням свідчення про героїчний чин українського народу. Чимало сюжетів з праць М. Капустянського стосуються історії визвольних змагань на теренах Поділля.

Зокрема у книзі “Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році” відтворені весняні події того року в районі Тернополя-Підволочиська. “Українська Армія після п'ятимісячної героїчної боротьби, – зазначав автор, – потрапила у критичний стан”. На Україну наступали польські та більшовицькі війська. Армія УНР відступала в район Волочиська – Тернополя, а Галицька, “захитавшись від наступу свіжих польських сил, позбавлена амуніції та бойового припасу, почала відступати у кут між рр. Збручем і Дністром. Там вона сподівалася упорядкуватися і реорганізуватися” [5]. Отож обидві українські армії опинилися на теренах Поділля, де набиралися сили для нових битв за Україну. “Штаб Наддніпрянської армії, – зауважував М. Капустянський, тоді начальник оперативного відділу штабу армії, – з урядом переїхав в ешелонах в Тернопіль”. У місті розмістилися Головний Отаман Симон Петлюра, його уряд та штаб Армії УНР на чолі з полковником Андрієм Мельником.

1 червня 1919 р. Армія УНР перейшла у рішучий наступ на 140-кілометровому фронті. На Шепетівку рушив Січковий корпус полковника Євгена Коновальця, з району Почаїва на Проскурів (тепер Хмельницький) – Запорізький корпус, з Гусятини в напрямку Ярмолиці –

група полковника Павла Шандрука, а з району Борщів – Скале-Подільська нищівного удару завдала уславлена 3-тя Залізна дивізія полковника Олександра Удовиченка, яка вже 6 червня зайняла м. Дунаєвці й загрозувала тилам червоних. Отже, зазначав М. Капустянський, “операція по прориву большевицького фронту розвивалася пляново й успішно”.

У тих боях, як згадував генерал, очолюване ним квартирмейстерство штабу армії прибуло під Волочиськ, і потрапило під контрудари більшовицького та польського військ. Полковник, щоб здобути Волочиськ і врятувати становище на цій ділянці фронту, мобілізував персональний склад штабу і Військового міністерства. Завдяки вдалим діям сусідньої 6-ї Запорізької дивізії, яка наступала з півночі й захопила Чорний Острів, червоні під загрозою оточення залишили Волочиськ [5, с. 59 – 61].

Варто зауважити, відзначав автор, що завдяки активним діям українських військ на Поділлі Москва мусила відмовитися “від своїх агресивних плянів в Європі” – планів широкого наступу армії Григор’єва через Галичину до Угорщини і німецької Баварії, де встановилися комуністичні режими. Стурбований таким поворотом подій голова Реввійськради Республіки Лев Троцький дорікав головнокомандувачу більшовицьких військ в Україні В. Антонову: “Переслідування треба було вести в тому напрямі, куди відходив Петлюра з своїм військом, тобто від Києва на Східну Галичину до цілковитого знищення всякої організованості у військах Петлюри. Ви цього не зробили” [5, с. 54].

Щоправда, Москва, зібравши великі сили, кинула їх наступ проти українських військ, дещо відновили становище. “Але в цей критичний момент, – пише М. Капустянський, – доля нам усміхнулася: до р. Збруча наближалася нова сила. Галицька армія, понісши невдачу за браком огнеприпасу, йшла поруч зі своєю інтелігенцією за Збруч на великий подвиг”. Безперечно, вишколена й боєздатна, загартована в боях з поляками 40-тисячна Галицька армія, об’єднавшись з 15-тисячною Армією УНР, зіграла вирішальну роль в успіху наступальної Київської операції. Генерал М. Капустянський постійно відзначаючи її високі бойові якості, зауважував, що “одноманітний, національне вихований, з палкою любов’ю до свого краю, елемент вплив новий, свіжий патріотично-бойовий струмінь” в українське військо, що й визначило успіх операції [5, кн. 2, Мюнхен, 1946. – С. 25].

Заслуговують на увагу дослідників історії визвольних змагань 1920 р. на землях Поділля спогади генерала М. Капустянського “Славетна Дія під Чорним Островом”, в яких він відтворив драматичні липневі події того року. У цьому бою героїчно загинув його фронтовий побратим, перший генерал-квартирмейстер Генерального штабу полковник Євген Мешковський.

Як властиво військовому історичу, ним спочатку подається загальна стратегічна ситуація, що склалася влітку 1920 р. Порозумівшись із Польщею, політичний провід УНР на чолі з С. Петлюрою наказав українським військам взяти участь у визволенні України від більшовиків. “Операція, – як відзначав автор, – розпочалася успішно, поляки легко захоплюють Козятин та поруч із 6-ю українською дивізією (генерал М. Безручко – авт.) переможно вступають до Києва. Водночас на Поділля вдерлася 6-та польська армія, разом із дивізією генерала Удовиченка; армія генерала Омеляновича-Павленка натискає на запілля червоних (із району Гусятин – Скала – Кам’янець-Подільський – авт.)”.

Але у червні, завдяки перекинутій на захід Кінній армії С. Будьонного, червоним вдалося переломити хід війни. Польські війська поспішно відступали з Києва, залишивши Армію УНР у критичному стані. 5 липня 1920 р. червона кіннота розгорнула наступ на оголеному північному крилі українських військ і створила реальну загрозу оточення уряду УНР та штабу армії в Проскуріві.

Генерал М. Капустянський, перебуваючи в епіцентрі цих подій, детально описав те, як завдяки ініціативі та вправним діям полковника Мешковського вдалося врятувати загрозливу ситуацію. “1-й генерал-квартирмістр полковник Мешковський дає зарядження евакуювати в першу чергу до Волочиська потяг Головного Отамана, якому й пощастило проскочити через найбільш загрожений Чорний Острів. В ніч з 5 на 6 липня вирушила з Проскурова перша валка з управою генерал-квартирмайстра й частинами запілля” [6, с. 108].

“Сталося так, – розповідав генерал, – що більшовицька кіннота перерізала в районі Чорного Острова залізницю. В цей критичний момент полковник Мешковський зібрав всіх, хто був: поляків, наших штабних частин, козаків, писарів, навіть цивільних урядовців. Правда, бійців було небагато, але на чолі їх станув хоробрий командант і він змінив обставини на краще” [6, с. 102]. Під його командуванням енергійною контракою червона кіннота була відкинута, визволено Чорний Острів і звільнено шлях на Волочиськ. Та в бою важко поранено Є. Мешковського.

М. Капустянський захоплено описує подвиг дружини полковника військового медика Єлизавети Мешковської, яка власноруч винесла чоловіка з поля бою й під обстрілом самотужки транспортувала ручною дрезиною за кілька кілометрів від фронту. “Бідолашна пані Мешковська, своїми слабкими жіночими руками, перетомлена, в тяжкій розпуці продовжує тягнути дрезину, – згадував генерал. – Не раз і не два вона зупинялася, її серце ось-ось розірветься від напруження, але треба рятувати чоловіка, бо буде запізно!” [6, с. 102]. На жаль, доставлений у шпиталь в Тернополі полковник Є. Мешковський помер. Його зі всіма почестями поховано на міському цвинтарі. Наказом Головного отамана С. Петлюри героєві посмертно присвоєно генерала-хорунжого.

До речі, Єлизавета Мешковська згодом перепоховала чоловіка у родинний склеп, написавши поруч з його ім'ям своє, бо заповідала поховати себе саме тут, у Тернополі. Але так не сталося – вона померла й похована в Парижі, де перебувала в еміграції.

Зауважимо, що у Париж 1924 р. після ліквідації таборів інтернованих частин Армії УНР у Польщі переїхав і генерал Капустянський, де продовжував свої воєнно-історичні студії, друкувався у різних виданнях українського зарубіжжя. 1926 р. він став членом Української Військової Організації Є. Коновальця, а 1929 р. – членом Проводу Українських Націоналістів і її референтом з військових справ [7, с. 97]. Був одним з авторитетних діячів ОУН, у роки німецької окупації арештований гестапо у Львові. Водночас перебував у керівних структурах уряду УНР в екзилі. У липні 1948 р. став його Військовим міністром. Помер у Мюнхені 19 лютого 1969 р. [8].

Дуже прикро, що ім'я генерала М. Капустянського, а також його творчі здобутки призабуті нинішнім українським суспільством. Сподіваюся, що ця публікація якоюсь мірою допоможе відтворити й належно оцінити його внесок в історіографію українських визвольних змагань.

Повчальним прикладом вирішення проблематики може служити історична наука Російської Федерації, Польщі. Російські історики в останнє десятиліття налагодили видання монографій серії життєописів воєначальників білої армії – А. Денікіна, С. Колчака, Л. Корнілова, П. Врангеля, М. Юденіча та інших, про яких мовчали у радянські часи. Крім того, видаються біографічні довідники, серед них найбільш вдалі “Перша світова в життєописах російських воєначальників” та “Біографічний довідник вищих офіцерів Добрармії” М. Рутача [9, 10]. Аналогічні видання регулярно виходять у спеціальних воєнно-історичних видавництвах Польщі, досвід яких необхідно було б перейняти в Україні.

Дослідження поставленої проблематики та проєкція отриманого результату на загальний стан української історіографії спричиняють до деяких пропозицій щодо подальшої розробки теми. На мій погляд, слід продовжити публікацію науково-історичних та мемуарно-аналітичних праць колишніх воєначальників Армії УНР, яку вдало розпочав Я.Тинченко книгою спогадів генерал-полковника М. Омеляновича-Павленка “Спогади українського командарма” з додатками детальної біографії автора. У цій площині заслуговує на видання і збірник праць М. Капустянського. Безперечно, існує потреба серійного видання життєописів українських генералів-воєначальників, як, наприклад, в Росії.

Відтворення життя і діяльності військових діячів Української революції, яскравих прикладів вірного служіння Батьківщині нагально вимагають проблеми військово-патріотичного виховання нових поколінь.

Результати даної публікації можуть бути використані при написанні наукових праць та навчальних посібників з новітньої історії, розробці спецкурсів з історії Збройних Сил України, можуть зацікавити студентів, педагогів та всіх, хто хоче поглибити свої знання з історії української незалежної соборної держави та еліти українських провідників.

1. Мазепа І. *Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. Т. II.* – Прага, 1942. – 232 с.
2. Науменко К. *Генералітет Української Народної Республіки // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa.* – Torun, 1997. – S. 217 – 234.
3. Колянчук О., Литвин М., Науменко К. *Генералітет українських визвольних змагань.* – Львів, 1995. – 286 с.
4. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 1078, оп. 2, спр. 53а, арк. 39.*
5. Капустянський М. *Похід українських армій на Київ – Одесу у 1919 році.* – Кн. 1. – Вид. 2. – Мюнхен, 1946. – С. 38 – 39.
6. Капустянський М. *Славетна дія під Чорним Островом // За честь, за славу, за народ!* – Торонто, 1978. – С. 108 – 110.
7. Капустянський М. *Нариси споминів 1929-1939 роки // Український історик.* – 1984. – № 1 – 4. – С. 96 – 100.
8. Шандрівський І.Г. *Військово-політична діяльність генерал-полковника УНР Миколи Капустянського // Дрогобицький краєзнавчий збірник.* – Дрогобич, 2002. – С. 264 – 280.
9. *Первая мировая в жизнеописаниях русских военачальников.* – М., 1994. – 398 с.
10. Рутач Н. *Биографический справочник высших чинов Добровольческой армии и Вооружённых Сил Юга России.* – М., 1997. – 296 с.

Р.Т. Ковалюк

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ КОМІСІЇ ТА ПРЕС-БЮРО “ОСНОВИ” ТОВАРИСТВА СТУДЕНТІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ

© Ковалюк Р.Т., 2003

З’ясовується роль культурно-освітньої комісії та прес-бюро товариства “Основа” в українському студентському житті Львівської політехніки в другій половині 20-х – першій половині 40-х рр. ХХ століття.

The article examines the role of the Cultural and Educational Commission and the Press Bureau of the student society Osnova in the Ukrainian student of Lviv Politechnca in the second half of 1920-ies – first half of 1940-ies.

Дослідження української студентської преси дає змогу глибше зрозуміти складні процеси, що відбувалися в молодіжному русі в 30 – 40 рр. ХХ ст. В останній час з’явилися